
BÁCSI ZOLTÁN LÁSZLÓ

MISE

A *zsolozsma* (napi, napszakonként beosztott zsoltározás) mellett a katolikus egyház központi istentisztelete.

A nyugati egyház latin nyelvű szertartásának felépítése a Kr.u. 5. századra alakult, azóta t.k. változatlan. (Az 1964 – 1969-es II. Vatikáni Zsinatnak a misére vonatkozó reformja főként az anyanyelvűség bevezetésére irányult, mely a híveknek az istentiszteletbe való bevonását célozta; a mise szerkezetét érintetlenül hagyta.)

A miseliturgia igen kevés prózai részt tartalmaz: a prédikáción kívül a *Canon Missae* (a mise központi misztériumakor, a kenyér átváltoztatásakor mondott csendes ima), a *kenyértörés*hez kapcsolódó szövegrész és az *áldás*. A többi rész énekelt, ezeket a *Graduale Romanum* tartalmazza.

A misetételek két csoportba sorolhatók: az állandó, ill. a változó tételek csoportjába. A mise változó teteleit összefoglalóan *proprium*nak nevezzük. A *proprium* teteleinek szövege hétről-hétre változik.

Az állandó részek alkotják az *ordinariumot*. Az *ordinarium* tetelei rögzített, minden egyes istentiszteleten szóról-szóra ugyanúgy elhangzó szövegek. Ezek közül öt rész képezi a miseliturgia gerincét:

misetétel	Szövege	tartalma
<i>KYRIE</i>	„Kyrie eleison! Christe eleison! Kyrie eleison!”	irgalomkérés
<i>GLORIA</i>	„Gloria in excelsis Deo...”	Isten dicsőítése és imádása
<i>CREDO</i>	„Credo in unum Deum...”	hitvallás
<i>SANCTUS</i> és <i>BENEDICTUS</i>	„Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth” „Benedictus qui venit in nomine Domini”	az Atya és a Fiú dicsőítése
<i>AGNUS DEI</i>	Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis! Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis! Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem!”	Isten Báránya, ki elveszed a világ bűneit, irgalmazz nekünk; adj nekünk békét!

Az ordinárium ezen öt tétele szövegének felépítése számomra árulkodik az őskeresztény egyház kialakulásának körülményeiről. Az öt tétel közül a két szélső irgalomkérés – ez veszedelem idején fogalmazódik meg az emberi gondolatokban –, a középső tétel pedig hitvallás: a szorongattatás idején fontos a hit nyílt felvállalása, elkötelezettségünk hirdetése. A három tétel együttesen véleményem szerint az üldöztetésre válasz, melyet a fiatal őskeresztény egyház elszenvedett.

Egy másik körülmény: a Római Birodalom gyengülésével, majd összeomlásával hatalmas civilizációs visszaeséssel megszűnt az emberek köznapi dolgokkal kapcsolatos komfort-, sőt, biztonságérzete: elég, ha arra gondolunk, hogy a rómaiak vízvezetékrendszere állandóan biztosított ivóvizet, ezzel szemben a középkorban a vizek legtöbbször fertőzött volt. Ez a kereszténység teológiai alapelvei, ill. az üldöztetés mellett egyik oka lehet a korábbi, a világot emberközpontúan berendező, s számára minden kényelmet biztosító, magabizó, a büszke életélvezetet hirdető világkép helyett a keresztények magukat Isten irgalmára bízó, befelé forduló életfelfogása kialakulásának.

A mise teljes liturgiájának tételei (dőlt betűvel az állandó tételek):

Introitus	Igeliturgia	
<i>KYRIE</i>		
<i>GLORIA</i>		
Imádság		
Apostoli levél		
Graduále és Alleluja		
<i>Ill. bűnbánati (böjti) időszakban: Traktus és Szekvencia</i>		
Offertórium (felajánlás: a misének az őskereszténységben gyökerező legősibb eleme: az őskeresztény gyülekezet a közösség tagjai által felajánlott javakból tartotta fenn magát.)		
Evangélium		
Prédikáció		
<i>CREDO</i>		
Imádság (Communio)		Eucharisztikus rész*
<i>Áldozati ima (Secreta)</i>		
Prefáció (ünnepélyes hálaímádság)		
<i>SANCTUS és BENEDICTUS</i>		
<i>Canon missae (csendes ima az átváltoztatáskor)</i>		
<i>Pater noster és Könyörgés (Libera nos)</i>		
<i>Kenyértörés</i>	á s	

<i>AGNUS DEI</i>	
Communio – a hívők áldozása	
Postcommunio	
<i>Ite missa est</i>	
Benedicamus	
Áldás	

*eucharisztia: a kenyér és bor Krisztus testévé való átváltoztatása

Többszólamú mise-megzenésítések

Attól kezdve, hogy a ritmizált többszólamú zene az egyházi éneklésben is megjelent, a zeneszerzők egyéb szövegek mellett a misetételeket is feldolgozták, elsősorban az ordinárium tételeit. A középkorban az egyes tételeket még különállóan, egymástól függetlenül zenésítették meg. A XIV. századtól kezdve tudunk eleve ciklusként megkomponált misékről, s csak a XV. – XVI. századtól válik kötelező gyakorlattá a teljes ötrészes ordinárium-ciklus együttes feldolgozása.

A XV. századtól a mise többszólamú megzenésítésének alapja a gregorián ének, egyenletes hosszúságú ritmusértékekben, *cantus firmus*ként (*c.f.*, azaz fődallem: az egyik szólamban a gregorián dallam minden egyes hangja megszólal) alkalmazva azt. Az ilyen eljárással való feldolgozási módok:

- diszkantmise: *c.f.* a felső szólamban;
- tenormise: *c.f.* a tenor szólamban;
- chanson-mise: a *c.f.* világi dallam (pl. „L’homme armé”);
- paródia-mise: többszólamú világi vagy egyházi darabot vesz át (pl. chanson, motetta);
- mottó-mise: minden tétel ugyanazzal az egy- vagy többszólamú zenei anyaggal kezdődik.

Érdekesség, hogy az angol zeneszerzők a Kyriét általában nem dolgozták fel: meghagyták egyszólamú gregoriánnak.

A korai többszólamúságban még gyakoriak a proprium-megzenésítések. Mivel azonban ezek a tételek csak évente ismétlődtek, egy teljes, éves ciklus hatalmas mennyiségű szöveget ölelt fel. Ahogy a ciklikus feldolgozás igénye kialakult – melyet tekinthetünk egyfajta „teljesség igényének” –, úgy ritkultak a proprium-feldolgozások: amíg az ordinárium együttes megzenésítésére irányuló igénynek meg lehetett felelni, a proprium esetében ez szinte lehetetlen volt. Ezt mutatja a

teljes, több szólamban feldolgozott proprium-ciklusok csekély száma. Néhány közülük:

Magnus Liber (1200 körül)

Heinrich ISAAC (1517 előtt): Choralis Constantinus

Giovanni Pierluigi da PALESTRINA offertórium-ciklusa (1593)

Jacobus GALLUS (HANDL) teljes ordinárium-ciklusa

Az ordináriumon kívüli tételeket meghatározott alkalomból tartott mise (pl. gyászmise) komponálásakor is feldolgozták, ekkor az adott miserész speciális szöveget kapott. A gyászmisében az introitus szövege: „Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis”; a szekvencia a „Dies irae” kezdetű; az offertórium szövege: „Domine Jesu Christe, rex gloriae” kezdősorú, a communioé „Lux aeterna luceat eis, Domine...” kezdetű).

Az ordinárium egyes tételei kibővíülhettek vagy módosulhattak (pl. az *Agnus Dei* módosulása: „dona nobis pacem” helyett „dona eis requiem”), mások mindig hiányoznak (*Gloria* és *Credo*).

Az ordinárium és a proprium együttes feldolgozását *plenáris misének* nevezzük. (pl. Guillaume DUFAY: Missa Sacti Iacobi, 1429)

1600 körül a mise történetében korszakváltás következett be: megjelent a *koncertáló miseének* szólistákkal, basso continuo és egyéb hangszerek kíséretével. Az opera és az oratórium hatására kialakult a *kantáta-mise*, mely az ordináriumot zárt számokra (ária, duett, kórusok stb.) tagolja, s előképül szolgál a klasszika és a romantika zenekari miséinek. (A műfaj főbb képviselői a klasszikában Joseph HAYDN és Wolfgang Amadeus MOZART, a romantikában Franz SCHUBERT és Anton BRUCKNER.) A XVII. század óta a *Kyrie* tétel „Christe eleison” szövegrészét és a *Sanctus – Benedictus* tétel pár *Benedictus* tételét általában szólisták énekelték, a *Gloria* és a *Credo* tétel utolsó szakasza, valamint a *Sanctus* tétel „Hosanna” része kórusfúga formájában szólalt meg.

Keletkeztek olyan mise-megzenésítések is, melyek nem alkalmasak liturgikus célokra: ilyen Johann Sebastian BACH h-moll miséje és Ludwig van BEETHOVEN „Missa Solemnis”-e.